

УДК 376.112.

DOI: 10.15587/2519-4984.2020.199146

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ

М. І. Берегова

Надання необхідної корекційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами – найважливіше завдання навчальних закладів у системі інклюзивної освіти в Україні та світі. У статті охарактеризовані особливості організації інклюзивної освіти в Україні та в інших країнах світу. Проаналізовано основну літературу з проблеми та виявлено особливості організації інклюзивної освіти у дослідженнях науковців. На основі аналізу літератури, досліджено сутність поняття інклюзія. Проведено аналіз функціонуючих закладів інклюзивної освіти у світі та подано коротку характеристику особливостей організації інклюзивної освіти у світі. Охарактеризовано основні тенденції розвитку інклюзії та принципи її реалізації. Проаналізувавши результати досліджень і наукові позиції вчених, ми виділили основні тенденції розвитку інклюзивної освіти. Інклюзія як освітня концепція, яка постійно активно розвивається і є важливою для формування політики й стратегій, спрямованих на усунення причин і наслідків дискримінації, нерівності та виключення.

В основу інклюзивної освіти покладена концепція, яка виключає будь-яку дискримінацію учнів з особливостями розвитку і створює хороші умови для отримання якісної освіти, виховання та розвитку для таких дітей. Педагоги та вчені, які впроваджують основи інклюзивної освіти у сучасну школу визнають, що кожна дитина може повноцінно навчатися, а певні особливості людей з вадами психофізичного розвитку гідні поваги та мають бути джерелом навчально-виховної роботи для усіх учасників навчально-виховного процесу.

Інклюзивна освіта у світі розвивається дуже стрімко вже багато років, навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку відбувається відповідно до принципів, визначених науковцями. Для України інклюзивна освіта є педагогічною інновацією і в той же час вимогою не лише часу, а й з моменту ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів – одним із міжнародних зобов'язань держави

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, корекційний педагог, дитина з особливими освітніми потребами. Скоротити. Необхідно 10 слів

Copyright © 2020, M. Berehova.

This is an open access article under the CC BY license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

1. Вступ

Реаліями сьогодення є збільшення кількості дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Надання необхідної корекційної допомоги їм – найважливіше завдання навчальних закладів у системі інклюзивної освіти.

Політика України в галузі освіти останнім часом спрямована на проблеми інтеграції людей з вадами психофізичного розвитку у систему суспільних стосунків. Так, у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» передбачено ряд завдань, спрямованих на оптимізацію освіти дітей з особливими потребами. Зокрема, заплановано розширення практики інклюзивного та інтегрованого навчання у навчальних закладах різних рівнів дітей з особливостями психофізичного розвитку; пріоритетне фінансування та навчально-методичне і матеріально-технічне забезпечення тих навчальних закладів, які надають освітні послуги таким людям.

2. Літературний огляд

Вчені [1, 2] наголошують на необхідності корекційної спрямованості навчання дітей з особливими освітніми потребаминезалежно від типу закладу; у

своїх роботах висвітлюють положення про те, що зміст та засоби корекції обумовлюються специфікою наявного порушення, а не формами організації навчання.

Англійські педагоги [3, 4] відзначають, що успішне інклюзивне навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку досягається завдяки використанню різноманітних способів педагогічної підтримки і супроводу дітей. На думку авторів, в наданні такої підтримки повинні брати участь не тільки вчителі, а й діти з нормальним психофізичним розвитком, що прийнято позначати як «тьюторство над класом» (Class-Wide PeerTutoring, CWPT) і «крос-вікове тьюторство» [4].

Розвиваючи ідею про необхідність розробки різноманітних стратегій організації інклюзивної освіти, американські дослідники [5, 6] пропонують кілька варіантів спільного навчання.

На використання гнучкого планування та альтернативних методик орієнтують канадські і американські дослідники [3, 4]. Технології, запропоновані ними, дозволяють не тільки організувати інклюзивну освіту, а й забезпечити індивідуалізацію навчання.

3. Мета та задачі дослідження.

Мета статті: охарактеризувати основні тенденції розвитку інклюзивної освіти.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- Систематизувати та узагальнити визначення поняття інклюзії в світовій та українській літературі.
- Проаналізувати особливості функціонування інклюзивних закладів освіти в світі.
- Проаналізувати особливості впровадження інклюзії в Україні.

4. Матеріали та методи дослідження

У дослідженні використано метод аналізу психолого-педагогічної літератури з метою визначення особливостей розвитку інклюзивної освіти в світі та Україні. Метод аналізу навчальних планів та наукової літератури було використано з метою визначення сучасного стану підготовки спеціальних педагогів до роботи в умовах інклюзії.

На законодавчому рівні і в педагогічній практиці інклюзивна освіта виникла за кордоном. В багатьох європейських країнах, а також в США, з 1970-х рр. існує кілька напрямків освіти дітей з особливостями розвитку: розширення доступу до освіти дітей незалежно від стану їх здоров'я (widening participation), мейнстрімінг (mainstreaming), інклюзія, тобто «включення» (inclusion) [7].

Перший напрямок характеризується десегрегацією корекційних освітніх установ з подальшим переведенням учнів з особливостями психофізичного розвитку у масові ДНЗ і школи.

Мейнстрімінг передбачає розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їхніми однолітками. Здебільшого – це позаурочна форма спілкування: участь у спільних масових заходах, літніх таборих, клубах за інтересами. Проте, таке спілкування характеризується нетривалістю та обмеженістю [7].

Інклюзивне навчання науковець визначає як гнучку, індивідуалізовану систему навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання [7].

Поняття «інклюзія» означає включення, введення, приєднання, а поняття «інтеграція» – об'єднання частин в ціле [8].

За українськими словниковими джерелами інклюзія представляється як:

1) процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, і насамперед, тих, щонають труднощі у фізичному розвитку (за словником української мови) [9];

2) процес збільшення участі громадян у суспільному житті, зокрема громадян з обмеженими можливостями. Інклюзія як процес передбачає реальне включення осіб з інвалідністю в активне суспільне життя [10].

На відміну від українських словникових джерел, у зарубіжній літературі термін інклюзія означається як популярна філософська позиція, заснована на переконанні щодо потреби звернутися до однієї освітньої системи для всіх дітей, де кожен має право

на навчальну програму, яка відповідає індивідуальним потребам і характеристикам навчання [3].

У міжнародних документах зазначається, що «Інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами відбувається найкраще в рамках інклюзивних шкіл, які повинні приймати всіх дітей, не зважаючи на їхні особливості» [11]. Саме цей документ став першим міжнародним документом, у якому вперше подано визначення інклюзивної освіти та наголошено на необхідності проведення освітніх реформ у цьому напрямі. Відповідно до Саламанкської декларації, принцип інклюзивної освіти полягає в тому, що всі діти перебувають у звичайних школах, за винятком тих випадків, коли не можна вчинити інакше. У зверненні до всіх урядів наголошується, що пріоритетним з точки зору політики та бюджетних асигнувань має бути реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на індивідуальні відмінності та труднощі; законодавчо визнати принцип інклюзивної освіти [11].

У США вважають, що успішність інклюзії забезпечується такими принципами:

– надання учням з особливостями психофізичного розвитку спеціально підготовленого педагога і при необхідності асистента, супроводжуючого цих дітей;

– «роздільного простору навчання», при якому учні з особливостями психофізичного розвитку можуть переходити від одного педагога до іншого з метою освоєння різних освітніх областей;

– «паралельного навчання», що вимагає від педагогів спільного складання плану освітньої діяльності. Однак при цьому педагоги визначають особливу стратегію роботи з кожною групою учнів – в залежності від наявності або відсутності порушень в розвитку;

– «альтернативного навчання», який передбачає можливість інтенсивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах меншої кількості учнів на одного вчителя, в той час як інший вчитель працює з великою групою;

– «командного викладання», при якому вчителі, провідні індивідуальні заняття, чергуються [5].

В Британії застосовують таку технологію як MAPS (Making Action Plans, від англ. – «системне виготовлення планів дій»), на думку вчених, дозволяє планувати інклюзивну освіту дітей з важкими порушеннями. Це забезпечується за рахунок колегіального планування, тобто всіма учасниками освіти (батьками, педагогами, друзями) [3].

Технологія альтернативного планування PATH (Planning Alternative Tomorrows With Hope – «планування альтернативних завтрашніх надій») також спрямована на супровід дітей з важкими порушеннями в розвитку і являє собою алгоритм з восьми кроків: визначення провідної мрії і бажання дитини, постановка мети, оцінка актуальних можливостей для досягнення мети, визначення учасників, підбір критеріїв оцінки результатів, проведення перших кроків, оцінка успіхів дитини один раз в місяць, оцінка досягнень через 3 місяці [3].

Ще одна технологія – COACH (Choosing Options Accommodations for Children – «вибір варіан-

тів допомоги проживання дітей») застосовується в навчанні дітей з важкими і множинними порушеннями в розвитку. В основі цієї технології лежить навчання дітей самообслуговування і визначення індивідуальної допомоги дитині у побутових умовах життя [3].

У всіх перерахованих технологіях спостерігається загальна позиція - це опора на здорові сторони особистості кожної дитини з особливостями психофізичного розвитку і планування траєкторії його індивідуального розвитку.

У Фінляндії інклюзивна освіта закріплено на законодавчому рівні. У законі відображена доступність освіти для осіб з особливими освітніми потребами, що передбачає створення диференційованого середовища навчання в залежності від характеру порушення. Внесено спеціальні зміни в національний навчальний план, що забезпечують інтегроване навчання осіб з особливими освітніми потребами в масових школах. Крім того, існує система державних освітньо-консультативних центрів, які організують супровід і підтримку дітей з особливими освітніми потребами, їх батьків та педагогів. Співробітниками центру проводяться довгострокові курси, що організуються в самому центрі, короткострокові курси на базі звичайних шкіл, а також майстер-класи з навчання дітей з особливими освітніми потребами. Педагогів навчають роботі з дітьми з різними проблемами. Таких центрів в Фінляндії багато, але розташовані вони нерівномірно. Проблемою є те, що діти потрапляють в центр пізно, так як немає єдиної національної бази даних про дітей з особливими освітніми потребами [12].

У Швеції законодавчо закріплено право дітей з особливими освітніми потребами навчатися в загальноосвітній школі. При цьому, держава здійснює соціальну та фінансову підтримку таких шкіл. В університетах у всіх програмах підготовки педагогів є обов'язкові курси з фахової освіти (15 кредитів). Основи інклюзивного навчання формуються на всіх предметах, всіма викладачами.

Також існує практика зарахування дітей з особливими освітніми потребами в звичайний клас, при цьому, кілька годин в тиждень вони займаються зі спеціальним педагогом в окремій групі. Основним своїм завданням педагога вважають підготовку дитини до того, щоб він міг повністю навчатися тільки в звичайному класі. При наявності будь-яких проблем у дитини з особливими освітніми потребами в школі, збирається комісія (педагогічна рада), яка розслідує ситуацію і вживає заходів (аж до направлення на лікування в лікарню). У класах і групах, де навчаються діти з особливими освітніми потребами, працюють 2 педагоги.

У Данії батьки мають право навчати дитину там, де вони проживають. Реалізується це право конкретним освітнім закладом, який має створити всі умови для такої дитини. У муніципальних органах освіти є фахівці (психологи, логопеди, спеціальні педагоги і т.п.), які направляються в конкретну школу для підтримки конкретних учнів. У загальноосвітніх школах навчаються як окремі учні з особливими освітніми потребами так і групи таких дітей. Таким

чином, реалізується так званий «диференційований підхід» в інклюзивну освіту. З дітьми з особливими освітніми потребами протягом навчального тижня проводяться додаткові види занять (поза класного колективу). У такі групи можуть об'єднуватися діти з різних класів однієї паралелі з урахуванням їх шкільних труднощів. У школах створюються педагогічні консилиуми, які обговорюють проблеми реалізації інклюзивного навчання конкретної дитини.

В Україні політика інклюзивної освіти активно розвивається, відкриваються нові заклади освіти з інклюзивною формою навчання, інклюзивні ресурсні центри, ведеться активна підготовка фахівців, здатних ефективно працювати в умовах інклюзії.

В основу інклюзивної освіти покладена концепція, яка виключає будь-яку дискримінацію учнів з особливостями розвитку і створює хороші умови для отримання якісної освіти, виховання та розвитку для таких дітей. Педагоги та вчені, які впроваджують основи інклюзивної освіти у сучасну школу визнають, що кожна дитина може повноцінно навчатися, а певні особливості людей з вадами психофізичного розвитку гідні поваги та мають бути джерелом навчально-виховної роботи для усіх учасників навчально-виховного процесу.

Інклюзивна освіта в Україні базується на принципах, затверджених у Конвенції ООН «Про права інвалідів»: недискримінація осіб з інвалідністю; повне й ефективне залучення їх в суспільство; повага до особливостей та здібностей інвалідів; прийняття їх як компонента людського різноманіття та частини людства; рівність можливостей; повага до права зберігати свою індивідуальність.

Для розуміння сутності інклюзії мають значення чотири ключові аспекти:

1. Інклюзія – це процес, постійний пошук ефективних способів врахування питання багатоманітності. Інклюзія навчає співіснувати людей з особливими потребами з їхніми однолітками.

2. Інклюзія спрямована на виявлення й усунення бар'єрів спілкування. Вона передбачає збір, узагальнення і оцінку інформації з великої кількості різних джерел з метою вдосконалення освітньої політики і практики, заохочення дітей і дорослих до навчання.

3. Інклюзія створює умови для присутності, участі та досягнень усіх учнів. Термін «присутність» означає місце навчання дітей і те, наскільки регулярно вони його відвідують. Термін «участь» описує якість їхнього навчального досвіду і тому вимагає врахування думок тих, хто навчається. Термін «досягнення» стосується не лише результатів тестів чи екзаменів, а охоплює також результати навчання в межах усіх навчальних планів і програм (curriculum).

4. Інклюзія вимагає підвищеної уваги до дітей з вадами психофізичного розвитку, для яких існує вірогідність виключення чи низької успішності.

5. Результати дослідження.

Проаналізувавши результати досліджень і наукові позиції вчених, ми виділили основні тенденції розвитку інклюзивної освіти:

– орієнтація на формування в освітній установі інклюзивної культури, в основі якої лежить прийняття дитини з особливостями психофізичного розвитку, а також філософії інклюзії в цілому;

– використання в інклюзивній практиці різних технологій і стратегій підтримки дітей з особливостями психофізичного розвитку;

– координація діяльності всіх учасників освіти, включення батьків в інклюзивний освітній процес для максимальної допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку;

– спеціальна деонтологічна підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти;

– індивідуалізація освітньої програми для включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в освітній процес і розробка індивідуального плану їх навчання.

Інклюзивна освіта у світі розвивається дуже стрімко вже багато років, навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку відбувається відповідно до принципів, визначених науковцями. Для України інклюзивна освіта є педагогічною інновацією і в той же час вимогою не лише часу, а й з моменту ратифікації Конвенції ООН про права інвалідів – одним із міжнародних зобов'язань держави.

Інклюзія як освітня концепція постійно активно розвивається, і є важливою для формування полі-

тики й стратегій, спрямованих на усунення причин і наслідків дискримінації, нерівності та виключення.

6. Висновки

1. Було систематизовано та узагальнено визначення поняття інклюзії в світовій та українській літературі.

Серед усіх визначень, на нашу думку, доцільно використовувати таке: інклюзія – це гнучка система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітньої школи.

2. Ми проаналізували особливості функціонування інклюзивних закладів освіти в світі. Педагоги вважають основним в інклюзивному класі підготовку дитини до життя.

3. В статті проаналізовано особливості впровадження інклюзії в Україні.

В основу інклюзивної освіти покладена концепція, яка виключає будь-яку дискримінацію учнів з особливостями розвитку і створює хороші умови для отримання якісної освіти, виховання та розвитку для таких дітей. Педагоги та вчені, які впроваджують основи інклюзивної освіти у сучасну школу визнають, що кожна дитина може повноцінно навчатися, а певні особливості людей з вадами психофізичного розвитку гідні поваги та мають бути джерелом навчально-виховної роботи для усіх учасників навчально-виховного процесу.

Література

1. Савінова Н. В. Проблеми підготовки майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчального закладу // Актуальні проблеми корекційної освіти. 2016. URL: <http://aqce.com.ua/download/publications/96/69.pdf/> (Дата звернення: 18.06.2018)
2. Синьов В. М., Шеремет М. К. Основні тенденції модернізації підготовки корекційних педагогів в умовах реформування освітньої галузі // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 7. С. 390–396.
3. Broderick, A., Mehta-Parekh, H., Reid, D. K. (2005). Differentiating Instruction for Disabled Students in Inclusive Classrooms. *Theory Into Practice*, 44 (3), 194–202. doi: http://doi.org/10.1207/s15430421tip4403_3
4. Budnyk O. B. Action-technological readiness of future primary school teacher for social and educational activity (based on the results of experimental study) // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2014. Vol. II, Issue 22 (11). P. 6–10.
5. Davydenko H. Organization of resource center for inclusive high education // *Creative thinking in the special education: Training Course MASHAV. Shfaim*, 2015.
6. Volonino, V., Zigmond, N. (2007). Promoting Research-Based Practices Through Inclusion? *Theory Into Practice*, 46 (4), 291–300. doi: <http://doi.org/10.1080/00405840701593873>
7. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. пос. / ред. Колупаєва А. А. Київ: «А.С.К.», 2012. 308 с.
8. Логвін Т. В. Роль асистента вчителя у навчально-виховному просторі дитини з особливими освітніми потребами. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/rol-asistenta-vchitelya-u-navchalno-vihovnomu-prostoru-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-31824.html> (Дата звернення: 17.03.2018)
9. Словник української мови. Т. 11 / ред. Білодід І. К. Київ: Наукова думка, 1970–1980. С. 678.
10. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (Дата звернення: 15.11.2017)
11. Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество, Саламанка, Испания, 7–10 июня 1994 года. Киев, 2000. 21 с.
12. Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 430 с.

Received date 30.01.2020

Accepted date 18.02.2020

Published date 31.03.2020

Берегова Марія Ігорівна, кандидат педагогічних наук, викладач, кафедра спеціальної освіти, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, Україна, 54001

E-mail: beregova3103@gmail.com